

Funkcjonowanie uczniów z zaburzeniem ze spektrum autyzmu w szkole

Analizowany problem

Proces integracji dzieci z zaburzeniem ze spektrum autyzmu (ASD) w środowisku szkolnym, ze względu na charakterystyczny i dość zróżnicowany sposób funkcjonowania jest bardzo skomplikowany. Osiowym objawem są zaburzenia w funkcjonowaniu społecznym dzieci nim dotkniętych, co znacznie utrudnia ich włączenie w środowisko rówieśnicze i otoczenie społeczne. Podstawowe deficyty w społecznym funkcjonowaniu, do których możemy zaliczyć ograniczone możliwości tworzenia więzi społecznych, problemy w zrozumieniu tego, co myślą i czują inni, trudności inicjowania zabaw z dziećmi, preferowanie samotności, niezdolność do rozumienia treści humorystycznych (Thompson, 2013), znacznie ograniczają możliwość dzieci z autyzmem do budowania satysfakcjonujących relacji z otoczeniem społecznym. Poziom tych deficytów jest odmienny u poszczególnych osób, gdyż dzieci z ASD stanowią bardzo zróżnicowaną grupę zarówno pod względem poziomu rozwoju funkcji poznawczych i nasilenia objawów autystycznych, jak również pod względem rozwoju umiejętności społecznych. Opisywane zaburzenie stanowi pewne kontinuum, gdyż osoby z ASD, poza osiowymi objawami, charakteryzują się odmiennym natężeniem zaburzeń w poszczególnych sferach.

Doniesienia z badań

Wysoka częstość diagnozowania ASD oraz specyfika rozwoju dzieci z tym zaburzeniem sprawiają, że zapewnienie im odpowiedniej edukacji, dostosowanej do ich potrzeb, stanowi ogromne wyzwanie. Ze względu na duże zróżnicowanie populacji osób z ASD w zakresie nasilenia osiowych objawów autyzmu, poziomu funkcjonowania intelektualnego, językowego i społecznego oraz współwystępowania innych zaburzeń, potrzeby edukacyjne uczniów z ASD są niejednorodne. Funkcjonowanie w roli ucznia jest również bardzo zróżnicowane. W związku z tym formy edukacji tej grupy osób są rozmaite. Obecnie znacznie więcej uczniów z zaburzeniem ze spektrum autyzmu uczęszcza do placówek ogólnodostępnych niż do specjalnych, co wiąże się z faktem, że rozwój

intelektualny około połowy osób z diagnozą ASD mieści się w granicach normy (Nowakowska, Pisula, 2018).

Interesujące informacje płyną z badań nad postrzeganiem przez nauczycieli trudności związanych z edukacją i funkcjonowaniem dzieci z ASD w placówkach ogólnodostępnych. W literaturze przedmiotu wymieniane są następujące obszary trudności związane z funkcjonowaniem dziecka z ASD w szkole (Nowakowska, Pisula, 2018):

- niskie umiejętności komunikacyjne dziecka,
- specyficzny przebieg jego rozwoju emocjonalnego i społecznego (oraz wynikające z tego zachowania trudne),
- słaba motywacja dziecka z ASD do nawiązywania kontaktu,
- wpływ dziecka na innych uczniów (w tym dezorganizacja lekcji i zagrożenie bezpieczeństwu innych dzieci),
- wyzwania organizacyjne (np. konieczność dostosowania tempa lekcji i stosowanych metod do potrzeb dziecka z zaburzeniami ze spektrum autyzmu)
- konieczność właściwego rozpoznania indywidualnych potrzeb i możliwości uczniów, w tym konstruowania indywidualnych programów edukacyjno-terapeutycznych oraz organizowania środowiska nauczania w sposób odpowiadający tym możliwościom.

Badania potwierdzają, że nauczyciele postrzegają dzieci z ASD jako przejawiające więcej trudności w zachowaniu i regulacji emocji niż uczniowie rozwijający się typowo lub dzieci z zaburzeniami innymi niż ASD. Ponadto obawiają się, że z powodu trudności behawioralnych i emocjonalnych większość dzieci z ASD będzie radzić sobie w nauce gorzej niż rówieśnicy (Nowakowska, Pisula, 2018).

Oprócz powszechnie opisywanych problemów z komunikacją, trudności w interakcjach społecznych, funkcjonowanie szkolne na pewno utrudniają dziecku zaburzenia sensoryczne, nadpobudliwość, dysfunkcje uwagi i koncentracji, fiksacje, zachowania manipulacyjne, trudności z rozpoznawaniem i wyrażaniem emocji, brak poczucia zagrożenia, kłopoty z przewidywaniem konsekwencji działań swoich i innych. Te i inne wskaźniki składają się na indywidualny i jednostkowy wręcz wizerunek ucznia mającego zaburzenie ze spektrum autyzmu, co więcej mogą być mylnie interpretowane przez specjalistów i nauczycieli, którzy nie dysponują odpowiednią wiedzą i doświadczeniem. Zachowania ucznia uznawane za krnąbrne i niegrzeczne mogą być jedynym sposobem wyrażania emocji i trudności

adaptacyjnych w środowisku szkolnym. Podobnie fiksacja i nadmierne koncentrowanie się na ulubionych zainteresowaniach, prezentowanie osobliwej wiedzy i słownictwa w wąskich dziedzinach, nie są wyznacznikiem geniuszu i wysokiej inteligencji. Analogicznie odmowa współpracy, niewykonanie polecenia, sprzeciwianie się nauczycielowi, źle wykonane zadanie nie są świadectwem braku możliwości intelektualnych lub upośledzenia dziecka. Stąd praca z uczniem mającym zaburzenie ze spektrum autyzmu musi się opierać na wnikliwej wiedzy i diagnozie jego możliwości i ograniczeń rozwojowych (Skawina, 2018).

W badaniach Lew-Koralewicz (2018) nauczyciele zapytani o to, czy dzieci z autyzmem są wybierane do pełnienia ważnych ról w zespole klasowym, zaprzeczali (38% dla odpowiedzi „raczej nie” i 16,7% dla odpowiedzi „nie”). Zdecydowane potwierdzenie przydzielania dzieciom z autyzmem ważnych ról było częstsze w integracyjnych przedszkolach (40% „tak” i 25% „raczej tak”) i szkołach (28,6% „tak” i 28,6% „raczej tak”) niż w ogólnodostępnych przedszkolach (0% „tak” i 16% „raczej tak”) i szkołach (5% „tak” i 20% „raczej tak”), co świadczy o lepszym przygotowaniu placówek integracyjnych w tym zakresie.

Najważniejsze ustalenia

Ważnym celem edukacji integracyjnej, jak również włączającej jest integracja społeczna uczniów z zaburzeniem ze spektrum autyzmu. Proces ten nie może odbywać się bez funkcjonowania dziecka w grupie rówieśniczej, zajmowania w niej satysfakcjonującego miejsca i nawiązywania nieformalnych relacji opartych na kryteriach sympatii.

Określając czynniki najbardziej istotne dla procesu integracji społecznej, nauczyciele wskazują: postawy rodziców dzieci zdrowych, zachowania typowo rozwijających się rówieśników w stosunku do dzieci z autyzmem, nastawienie kadry pedagogicznej, zachowania dziecka z autyzmem oraz postawy rodziców dzieci z autyzmem (Lew-Koralewicz, 2018). Wyniki analiz pozwalają przypuszczać, że integracja społeczna dzieci z ASD jest bardzo trudnym procesem, ale w wielu przypadkach staje się efektywna i pozwala na pełne włączenie w środowisko rówieśnicze. Warto więc intensyfikować działania mające na celu stworzenie optymalnych warunków dla tego procesu. Należy przy tym założyć, że wysiłki podejmowane na rzecz integracji społecznej osób z autyzmem powinny służyć tym osobom, a nie zmuszać ich do przebywania w niedostosowanym środowisku w myśl realizacji idei. Wybór placówki oświatowej powinien być poprzedzony dokładną analizą czynników, które warunkują powodzenie dziecka w danej formie kształcenia.

Kształcenie dzieci z ASD w szkole ogólnodostępnej wymaga specjalistycznej wiedzy na temat trudności rozwojowych, a także kompetencji wykraczających poza umiejętności użyteczne w pracy z dziećmi rozwijającymi się typowo. Wszystko po to, aby zapewnić optymalne warunki do rozwoju i korzystnego funkcjonowania dzieci w środowisku szkolnym. Jak pokazują badania (Nowakowska, Pisula, 2018) pedagodzy specjaliści oraz psychologowie szkolni dysponują większą wiedzą i umiejętnościami w zakresie pracy z dziećmi z ASD niż nauczyciele edukacji ogólnej.

Implikacje dla praktyki

Z uwagi na charakterystyczny i zróżnicowany sposób funkcjonowania uczniów z ASD należy wskazać ważne kwestie dotyczące sposobów reagowania i pomocy dzieciom w zakresie jego adaptacji do środowiska rówieśniczego. Niektóre dzieci bardzo silnie reagują na zbyt trudne dla nich zadania lub niepowodzenia i np. niszczą wytwór z którego są niezadowolone, okazując emocje gniewu i rozpaczy, trwające czasem jeszcze po powrocie do domu. Również problemy z relacjami z innymi dziećmi lub dorosłymi w szkole mogą stanowić źródło stresu dziecka z zaburzeniem ze spektrum autyzmu, szczególnie, gdy w grę wchodzi niepowodzenia komunikacyjne albo przemoc. Z tego względu, oprócz monitoringu zachowania w grupie i na terenie placówki oraz udzielania dziecku wsparcia, aby wykluczyć ten czynnik stresogenny, należy systematycznie uczyć dziecko z ASD rozumienia zachowań innych i swoich własnych, jak również rozpoznawania znaczenia sytuacji społecznych i odpowiadania na nie właściwymi zachowaniami (Stefańska-Klar, 2013).

Analogiczny, choć na bardziej zaawansowanym poziomie trening umiejętności komunikacyjno-społecznych, warto prowadzić w ramach edukacji szkolnej dla rówieśników. Zapobieganie nadmiernemu wzrostowi stresu lub jego kumulacji polega na odpowiednim zaplanowaniu środowiska nauczania i sposobu pracy z dzieckiem, po rozpoznaniu jego potrzeb i możliwości, jednak i tak może dojść do przeciążenia stymulacją lub nadmiernego zdenerwowania się z jakiegoś powodu. Może zaistnieć potrzeba wyciszenia dziecka z dala od innych uczniów lub po prostu konieczność natychmiastowego wyprowadzenia go z sali i odizolowania od reszty grupy. Z tego powodu, w każdej placówce, do której uczęszcza dziecko należące do spektrum autyzmu powinno się znaleźć specjalnie zorganizowane miejsce do wyciszania się ucznia, który jest „przestymulowany” lub w stanie silnego pobudzenia. Miejsce takie można nazwać „spokojnym miejscem” lub „pokojem ciszy” albo

jeszcze inaczej, w każdym razie zarówno nazwa, jak i wystrój tego miejsca powinny kojarzyć się przyjemnie i nie powodować stygmatyzacji społecznej, a jednocześnie powinien umożliwiać każdemu uczniowi czy nauczycielowi, nie tylko temu z autyzmem, odprężyć się, uspokoić i powrócić do równowagi (Stefańska-Klar, 2013).

Na podstawie literatury przedmiotu i przeprowadzonych badań, wspieranie osób z ASD w kierunku większej tolerancji wobec nich, odbywać się może na wiele sposobów:

- nabywanie wiedzy odnośnie zaburzeń ze spektrum autyzmu; dyskryminacja dzieci z autyzmem w placówkach edukacyjnych, kulturalnych i miejscach publicznych to efekt braku wiedzy oraz doświadczenia w obcowaniu z tego typu osobami;
- budzenie ciekawości wśród innych odnośnie specyfiki funkcjonowania osób z ASD;
- okazywanie wsparcia uczniom z ASD i ich rodzinom w sposób bezpośredni i pośredni, np. włączając się w działania różnego rodzaju kampanii społecznych, akcji w szkole;
- upowszechnianie treści i najnowszych osiągnięć medycznych, badawczych oraz terapeutycznych poprzez środki masowego komunikowania.

Bibliografia

Lew-Koralewicz, A. (2018). *Integracja dzieci z zaburzeniami ze spektrum autyzmu w opiniach ich nauczycieli. Student niepełnosprawny. Szkice i rozprawy*. Nr18 (11), s. 221-237.

Nowakowska, I., Pisula, E. (2018). *Wiedza na temat zaburzeń ze spektrum autyzmu i opinie dotyczące edukacji włączającej dzieci z tymi zaburzeniami u nauczycieli szkół podstawowych oraz studentów kierunków nauczycielskich*. CZŁOWIEK – NIEPEŁNOSPRAWNOŚĆ – SPOŁECZEŃSTWO CNS nr 2(40) 2018, 29–47.

Skawina B. (2018). *Edukacja uczniów ze spektrum autyzmu. Wybrane aspekty*. Nová sociálna edukácia človeka VII Medzinárodná interdisciplinárna vedecká konferencia, Prešov, 6. 11. 2018

Stefańska-Klar, R. (2013). *Przedszkolaki i uczniowie ze spektrum autyzmu*. W: J. Skibska, M. Warchał (red.), *Dziecko ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w przedszkolu i szkole* (s.67-88). Bielsko-Biała, Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Techniczno-Humanistycznej w Bielsku-Białej, Wydawnictwo LIBRON - Filip Lohner, Kraków.

Thompson, J. (2013). *Specjalne potrzeby edukacyjne. Wskazówki dla nauczyciela*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.